

**Οι σχέσεις Κράτους-Οικουμενικού Πατριαρχείου ως ιδιαίτερη πτυχή της
συνάρτησης Κράτους-Εκκλησίας κατά το ελληνικό Σύνταγμα και το ειδικό
καθεστώς των Μητροπόλεων Δωδεκανήσου***

ΜΙΧΑΗΛ Θ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Δικηγόρου,
Υπ. Διδάκτορα Συνταγματικού & Διοικητικού Δικαίου
Νομικής Σχολής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
VPhD Researcher, Νομικής Σχολής Cambridge Ηνωμένου Βασιλείου,
Επιστημονικού Συνεργάτη-VR Fellow, Wolfson College του Cambridge

**1. Σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας από την ίδρυση του ελληνικού Κράτους
μέχρι σήμερα.**

Το ζήτημα των σχέσεων κράτους και εκκλησίας στην Ελλάδα ακολουθεί τα τελευταία 196 χρόνια από την έναρξη της Επανάστασης του 1821 μέχρι και σήμερα διάφορες διακυμάνσεις. Υπάρχουν περίοδοι έντασης, αλλά και αγαστής συνεργασίας. Πολλές φορές οι συγκρούσεις κυριαρχούν ακόμα και στο πολιτικό σκηνικό με κοινωνικές και ιδεολογικές διαστάσεις, ενώ σε περιόδους ηρεμίας οι προβληματισμοί περιορίζονται σε θεολογικά και ιστορικά ζητήματα. Η έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα το 1821 επέφερε τη διακοπή της επικοινωνίας μεταξύ των εκκλησιαστικών επαρχιών των επαναστατημένων περιοχών και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Οι προσπάθειες του Ιωάννη Καποδίστρια για την αποκατάσταση των σχέσεων αυτών διακόπηκαν με τη δολοφονία του Κυβερνήτη. Η διοίκηση των ελληνικών εκκλησιαστικών πραγμάτων εκείνη την περίοδο ασκούνταν στην ουσία από το «Μινιστέριο» (Υπουργείο) της Θρησκείας. Από το 1829 και μετά, τις σχετικές αρμοδιότητες συνέχισε να ασκεί ειδική κρατική υπηρεσία, υπό την ονομασία «Γραμματεία επί των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίου Παιδείας».¹

Το σύνολο των συνταγματικών ελληνικών κειμένων, τόσο της επαναστατικής, όσο και της μετέπειτα περιόδου, περιείχαν διατάξεις που αναγνώριζαν με επίσημη διατύπωση την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία ως «επικρατούσα» στη χώρα μας. Ωστόσο, τα ίδια κείμενα, διαπνεόμενα από φιλελεύθερο πνεύμα, προέβλεπαν με πανηγυρικό επίσης τρόπο, κατοχύρωση και προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, με ελεύθερη τέλεση της λατρείας των όποιων άλλων δογμάτων ή θρησκευμάτων, υπό την εγγύηση των κρατικών αρχών. Παρά το γεγονός, ότι η αυτόβουλη ανεξαρτητοποίηση της Ελλαδικής Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο συνιστούσε κανονική εκτροπή, δεν ήταν λίγοι εκείνοι που υποστήριζαν ότι κάτι τέτοιο, αν και εκκλησιαστικό ατόπημα, επιβαλλόταν από λόγους έκτακτων πολιτικών συνθηκών, που συνδέονταν με την εθνική επιβίωση και ανεξαρτησία των μόλις απελευθερωμένων περιοχών.² Στο ίδιο μήκος κύματος ήταν και οι αντιλήψεις του τριμερούς Συμβουλίου Αντιβασιλέων του Όθωνα. Πιο συγκεκριμένα, ο Βαυαρός καθηγητής της Νομικής Σχολής του Μονάχου και αρμόδιος της Αντιβασιλείας επί εκκλησιαστικών θεμάτων Λουδοβίκος φον

* Εισήγηση στο 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων, 22-23 Απριλίου 2016, Ηράκλειο Κρήτης. "Οι σχέσεις Κράτους -Οικουμενικού Πατριαρχείου ως ιδιαίτερη πτυχή της συνάρτησης Κράτους -Εκκλησίας κατά το Ελληνικό Σύνταγμα και το ειδικό καθεστώς των Μητροπόλεων Δωδεκανήσου", «Το Σύνταγμα», Τεύχος 3-4, 2016,σελ. 785-808.

¹ Ε. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Ιωάννης Καποδίστριας και η εκκλησιαστική του πολιτική, 1977, σελ. 11.

² Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Εκκλησιαστικό Δίκαιο (Θεωρία-Νομολογία), 2013, σελ. 58.

Μάουρερ, υποστήριζε μια πολιτειαρχική εκδοχή των σχέσεων μεταξύ κράτους και εκκλησίας, που όμως στην ουσία καθιστούσε την εκκλησία οργανική προέκταση του κράτους. Ο Μάουρερ σε συνεργασία με εκκλησιαστικούς και πολιτικούς παράγοντες διαμόρφωσε το πλαίσιο λειτουργίας της εκκλησίας στο νέο κρατικό μόρφωμα της τότε Ελλάδας, και έτσι εκπόνησε το Διάταγμα της 23ης Ιουλίου/4ης Αυγούστου 1833 υπό τον τίτλο «Διακήρυξις περί της ανεξαρτησίας της Ελληνικής Εκκλησίας». Με το κείμενο αυτό, η Ελληνική Εκκλησία ανακηρυσσόταν «αυτοκέφαλος και ανεξάρτητος από πάσης άλλης εξουσίας», διατηρώντας απλώς δογματική ενότητα με τις υπόλοιπες ορθόδοξες εκκλησίες.³

Η Σύνοδος της Εκκλησίας τελούσε «υπό την κυριαρχίαν του Βασιλέως» (αν και ο Όθωνας ήταν Ρωμαιοκαθολικός) και καμία απόφαση της Συνόδου δεν είχε ισχύ αν δεν επικυρώνονταν από την κυβέρνηση. Η Εκκλησία της Ελλάδος μπορεί από την μία να πέτυχε το σκοπό της και να αυτονομήθηκε από το Πατριαρχείο που βρισκόταν στην καρδιά του οθωμανικού Κράτους, αλλά πλέον είχε καταστεί υποχείριο πολιτικών συμφερόντων της εκάστοτε ηγεσίας του νεοσύστατου ελληνικού Κράτους. Μερική λύση στο όλο ζήτημα επέφερε η έκδοση του Πατριαρχικού και Συνοδικού Τόμου της 29^{ης} Ιουνίου 1850, νομοκανονικού κειμένου με το οποίο το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανακήρυξε αυτοκέφαλη την Εκκλησία της Ελλάδος, θέτοντας απλώς ορισμένους όρους ως προς τον ειδικότερο τρόπο διοίκησής της. Ακολούθησε το έτος 1852 η ψήφιση των δύο πρώτων καταστατικών χαρτών της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδος, ειδικότερα των Νόμων Σ', «Περί επισκόπων και περί του υπό τους επισκόπους τελούντος κλήρου» και ΣΑ', «Νόμος Καταστατικός της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος». Σε εφαρμογή των ρυθμίσεών τους, η έντονη πολιτειαρχία υποχώρησε, προς όφελος μιας μεγαλύτερης αυτοδιοίκησης της Ελληνικής Εκκλησίας, αφού πλέον τα μέλη της Συνόδου δεν διορίζονταν από την Κυβέρνηση αλλά καλούνταν κάθε χρόνο κατά τη σειρά της αρχαιότητάς τους στην αρχιεροσύνη.

Η δημόσια παρουσία της Εκκλησίας κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα σημαδεύτηκε από την ενεργό συμμετοχή της στα πολιτικά πράγματα, που κατέληξαν αργότερα ακόμα και στον εθνικό διχασμό μεταξύ βασιλικών και φιλελευθέρων (1917). Τα γεγονότα της περιόδου αυτής είχαν μεταξύ άλλων ως αντίκτυπο ακόμα και την καθαίρεση και αντικατάσταση του Αρχιεπισκόπου, και πολλών άλλων Επισκόπων-Μητροπολιτών, καταδεικνύοντας με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο ότι οι εκκλησιαστικές πράξεις ξέφευγαν από την πνευματική και κοινωνική τους λειτουργία και ταυτίζονταν με πολιτικές και κομματικές έριδες. Ο νέος «Καταστατικός Νόμος» που ψηφίστηκε το 1923, καθιέρωσε την Ιερά Σύνοδο της Ιεραρχίας ως ανώτατο διοικητικό όργανο της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδος, θεσπίζοντας συνοδικό σύστημα διοίκησης και ορίζοντας, στο ίδιο πλαίσιο, την απευθείας εκλογή των Επισκόπων από τη Σύνοδο. Με αυτόν το καταστατικό χάρτη και τυπικά ο Μητροπολίτης Αθηνών μετονομάστηκε σε Αρχιεπίσκοπο «Αθηνών και Πάσης Ελλάδος», ενώ οι τοπικοί Επίσκοποι σε Μητροπολίτες.⁴

Η μεταπολεμική περίοδος χαρακτηρίστηκε από πληθώρα αυθαίρετων επεμβάσεων της πολιτείας στα εσωτερικά της Εκκλησίας. Ορισμένες από αυτές ήταν τόσο βίαιες και απροκάλυπτες, ξεπερνώντας τα όρια κάθε πολιτειαρχικής λογικής, εξυπηρετώντας ωστόσο σκοπιμότητες συγκεκριμένων ανώτατων κληρικών. Από το χρονικό των πολυάριθμων (εμφανών και αφανών) επεμβάσεων, αξίζει εδώ να μνημονευθεί ο διορισμός από τη στρατιωτική χούντα (1967-1974) πλειάδας αρχιερέων

³ CH. FRAZEE, Ορθόδοξος Εκκλησία και Ελληνική Ανεξαρτησία (1821-1852), σελ. 161, από Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Εκκλησιαστικό Δίκαιο (Θεωρία-Νομολογία), 2013, σελ. 59-60.

⁴ Θ. ΤΣΙΡΩΝΗΣ, Εκκλησία Πολιτευόμενη: Ο πολιτικός λόγος και ρόλος της Εκκλησίας της Ελλάδος 1913-1941, 2010, σελ. 67-70.

ως μελών της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου, ακόμα και νέου Αρχιεπισκόπου (Ιερώνυμος Α΄ Κοτσώνης) οι οποίοι παρείχαν, σε ουκ ολίγες περιπτώσεις, την απαραίτητη ιδεολογική-πνευματική «νομιμοποίηση» που είχε ανάγκη η δικτατορία των συνταγματαρχών από την πλευρά της Εκκλησίας για την επιβολή της στην κοινωνία.⁵ Μετά την μεταπολίτευση, από το 1974 μέχρι και σήμερα η σχέση κράτους και εκκλησίας θα χαρακτηρίζονταν ως «διακριτική» με ελάχιστες συγκρούσεις, όπως το παράδειγμα του «Νόμου Τρίτη», Ν. 1700/1987, με την αντισυνταγματική δήμευση της μοναστηριακής περιουσίας και το 2001 ως προς την αναγραφή του θρησκευματος στις πολιτικές ταυτότητες. Οι δύο αυτές συγκρούσεις, παρά τη μεγάλη διάσταση που προκάλεσαν αρχικώς, τελικώς ελαχιστοποιήθηκαν κατά κανόνα μετά από παρέμβαση του τρίτου πόλου εξουσίας στην ελληνική πολιτεία, της δικαστικής λειτουργίας με μία σειρά δικαστικών αποφάσεων.⁶

2. Είδη διάκρισης Κράτους - Εκκλησίας στην Ελλάδα.

Το πολιτειοκρατικό σύστημα της «νόμω κρατούσης πολιτείας».

Στα πολιτειοκρατικά συστήματα το κράτος επεμβαίνει στα εσωτερικά της εκκλησίας και ρυθμίζει όχι μόνο θέματα της διοίκησής της, αλλά, σύμφωνα με ορισμένες εκδοχές της πολιτειοκρατίας, και πνευματικά θέματα. Η κοσμική εξουσία καθίσταται εγγυητής της πίστης, παράγοντας αναπαραγωγής και συντήρησης της θρησκευτικής κοσμοθεωρίας. Στα συστήματα αυτά, η πολιτειακή επέμβαση ποικίλλει ως προς το είδος, ως προς τον τρόπο αλλά και ως προς την ένταση, με την απόλυτη υποταγή της εκκλησίας να αναφέρεται ως «καισαροπαπισμός» και την ήπια επικράτηση του κράτους ως «νόμω κρατούσης πολιτείας»⁷, σύστημα που υφίσταται και στη χώρα μας.

Στο σύστημα αυτό, που θεωρείται ισχύον⁸ και στη χώρα μας ήδη από το 1833⁹, η θρησκεία που εκπροσωπεί τη πλειονότητα του πληθυσμού αναγνωρίζεται από τον νομοθέτη ως επικρατούσα. Η «κρατούσα» εκκλησία-θρησκευτική οντότητα καθίσταται ιδιότυπο τμήμα του κρατικού μηχανισμού, καθώς οι οργανωτικές της μορφές αποτελούν νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και χρηματοδοτούνται από τον κρατικό προϋπολογισμό. Οι αποφάσεις των οργάνων της, κατά το μέρος που αφορούν σε θέματα διοίκησής της, αποτελούν εκτελεστές διοικητικές πράξεις και προσβάλλονται στα κοσμικά δικαστήρια. Το κράτος επεμβαίνει με νόμους στην οργάνωση των διοικητικών της θεσμών υπό την επιφύλαξη του σεβασμού των δογματικών της κανόνων.¹⁰ Οι εκκλησιαστικοί κανόνες εφαρμόζονται μόνο στο εσωτερικό της εκκλησίας, υπό την προϋπόθεση ότι δεν έρχονται σε αντίθεση με τους κανόνες δημόσιας τάξης της πολιτείας. Είναι προφανές, πάντως, ότι οι επεμβάσεις της πολιτείας στη διοίκηση της εκκλησίας καθιστούν σχετική την ελευθερία αυτοδιοίκησής της. Αυτό όμως, είναι και το τμήμα της προνομιακής της μεταχείρισης.

Το σύστημα διάκρισης της «ομοταξίας».

Στο καθεστώς της ομοταξίας, η νομική θέση της εκκλησίας, τα δικαιώματα που

⁵ D. CLOSE, Ελλάδα 1945-2004, Πολιτική-Κοινωνία-Οικονομία, 2006, σελ. 336 από Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Εκκλησιαστικό Δίκαιο (Θεωρία- Νομολογία), 2013, σελ. 65.

⁶ Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Οι Σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας, 2000, σελ. 16-19.

⁷ Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, Σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας, 1993, σελ. 12.

⁸ Κ. ΜΑΥΡΙΑΣ, Συνταγματικό Δίκαιο, 2005, σελ. 817-818, 824-825.

⁹ Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Οι σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας, 2000, σελ. 55.

¹⁰ Π. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Κράτος-Εκκλησία: Μια δύσκολη σχέση, 2001, σελ. 32.

απολαμβάνει στο πλαίσιο της έννομης τάξης καθώς και το πεδίο συνεργασίας του κρατικού οργανισμού με την εκκλησιαστική διοίκηση ρυθμίζονται με «συμφωνίες». Το καθεστώς των συμφωνιών, οι οποίες συνάπτονται κυρίως σε χώρες με έντονη επιρροή της ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, απορρέει από την ανάγκη διασφάλισης της διάκρισης θρησκείας-κράτους και διαφύλαξης της αυτοδιοίκησης των θρησκευτικών κοινοτήτων. Υποστηρίζεται ότι ένα οιονεί ή απόλυτο καθεστώς ομοταξίας¹¹ αναγνωρίζεται και στην Ελλάδα¹² με τη σύμπραξη που απαιτείται από το Σύνταγμα μεταξύ ελληνικής Πολιτείας και Οικουμενικού Πατριαρχείου, για τη ρύθμιση του καθεστώτος του Αγίου Όρους (άρθρο 105), αλλά και για το εκκλησιαστικό καθεστώς της Κρήτης (Ν. 4149/1961, άρθρο 137) και της Δωδεκανήσου (άρθρο 3 παρ. 2 του Συντάγματος και άρθρα 1 αριθμ. 5, 39 παρ. 8, Ν. 590/1977). Σύμφωνα με την ίδια γνώμη, οι αναφορές του συνταγματικού νομοθέτη στον Πατριαρχικό Τόμο του 1850, με τον οποίο αναγνωρίστηκε το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ελλάδας από το Πατριαρχείο, και στη Συνοδική Πράξη του 1928, με την οποία παραχωρήθηκαν «επιτροπικώς» στην Εκκλησία της Ελλάδας οι Μητροπόλεις των Νέων Χωρών, παραπέμπουν στην (τετελεσμένη) σύμπραξη-συναλληλία-ομοταξία¹³ του Οικουμενικού Πατριαρχείου και του ελληνικού Κράτους όσον αφορά στον τρόπο διοίκησής της.

3. Οι σχέσεις Κράτους - Εκκλησίας κατά το ελληνικό Σύνταγμα (άρθρο 3).

Για να παρουσιαστούν οι σχέσεις κράτους και εκκλησίας σήμερα, είναι βασικό η προσέγγιση να ξεκινήσει από το ίδιο το γράμμα του νόμου και κυρίως από τον θεμελιώδη νόμο του Κράτους που είναι το Σύνταγμα. Το άρθρο 3 του Συντάγματος ορίζει τα εξής:¹⁴

«1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, που γνωρίζει κεφαλή της τον Κύριο ημών Ιησού Χριστό, υπάρχει αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με τη Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και με κάθε άλλη ομόδοξη Εκκλησία του Χριστού, τηρεί απαρασάλευτα, όπως εκείνες, τους ιερούς αποστολικούς και συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Είναι αυτοκέφαλη, διοικείται από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων και από τη Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτή και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας, με τήρηση των διατάξεων του Πατριαρχικού Τόμου της κθ' (29) Ιουνίου 1850 και της Συνοδικής Πράξης της 4^{ης} Σεπτεμβρίου 1928.

2. Το εκκλησιαστικό καθεστώς που υπάρχει σε ορισμένες περιοχές του Κράτους δεν αντίκειται στις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου.

3. Το κείμενο της Αγίας Γραφής τηρείται αναλλοίωτο. Η επίσημη μετάφρασή του σ' άλλο γλωσσικό τύπο απαγορεύεται χωρίς την έγκριση της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδας και της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας στη Κωνσταντινούπολη».

Συναφείς με τα εκκλησιαστικά ζητήματα ρυθμίσεις που δομούν το θρησκευτικό πλαίσιο του κράτους, περιλαμβάνουν και οι διατάξεις των συνταγματικών άρθρων 13 (δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας), 18 παρ. 8 (προστασία της περιουσίας των πρεσβυγενών πατριαρχείων, που βρίσκεται στην Ελλάδα), 16 παρ. 2 (αναγορεύεται ως σκοπός της παιδείας και η ανάπτυξη θρησκευτικής συνείδησης), 72 παρ. 1 (αρμόδια η ολομέλεια της Βουλής για την ψήφιση νόμων με εκκλησιαστικό περιεχόμενο), 105

¹¹ Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, Σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας, 1993, σελ. 13.

¹² Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Οι σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας, 2000, σελ. 55.

¹³ Κ. ΜΑΥΡΙΑΣ, Συνταγματικό Δίκαιο, 2005, σελ. 807 και 816-817.

¹⁴ Α. ΔΕΡΒΙΤΣΙΩΤΗΣ, Το Σύνταγμα της Ελλάδας, 2008, σελ. 2.

(καθεστώς της μοναστικής Πολιτείας του Αγίου Όρους).¹⁵

Ως προς το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου «επικρατούσα θρησκεία»¹⁶, η κρατούσα γνώμη υποστηρίζει ότι αποτελεί απλή διακήρυξη περί του ότι οι Έλληνες είναι, κατά τη συντριπτική τους πλειοψηφία, χριστιανοί ορθόδοξοι, δηλαδή πρόκειται για απλή διαπίστωση ενός ιστορικού γεγονότος.¹⁷ Έτσι με αυτήν την άποψη, ο συνταγματικός όρος «επικρατούσα θρησκεία»¹⁸ έχει περιγραφικό και όχι κανονιστικό χαρακτήρα, ως επιβεβλημένη τιμή στη θρησκεία που συνέβαλλε στη διαμόρφωση του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού.¹⁹ Αυτή η ερμηνευτική προσέγγιση εξάλλου καταδεικνύεται και από τα ίδια τα πρακτικά των συνεδριάσεων των επιτροπών επί του Συντάγματος του 1975. Ο συνταγματικός διαχωρισμός των δύο θεσμών και η «χαλάρωση» πλέον των σχέσεων διαφαίνεται στις παρακάτω διατάξεις:

- Οι σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας βρίσκονται για πρώτη φορά στο τρίτο και όχι στο πρώτο άρθρο του Συντάγματος.

- Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ως ο ανώτατος άρχοντας της Πολιτείας, δεν απαιτείται να είναι πλέον χριστιανός ορθόδοξος (όπως όφειλε να είναι παλαιότερα ο Βασιλέας: άρθ. 47, 51-52 Συντ. 1952). Κατά την ορκωμοσία του Προέδρου της Δημοκρατίας ενώπιον της Βουλής δεν παρευρίσκεται η Ιερά Σύνοδος, ενώ ο ίδιος δεν υπόσχεται, πλέον, να προστατεύει την επικρατούσα θρησκεία (άρθ. 31, 33 παρ. 2 Συντ.), όπως συνέβαινε υπό το Σύνταγμα του 1952.²⁰

- Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται τώρα γενικά, όταν διενεργείται κατά οποιασδήποτε «γνωστής» θρησκείας (άρθ. 13 παρ. 2 εδ. γ' Συντ.) και όχι μόνον κατά της Ορθόδοξης Εκκλησίας (όπως προέβλεπε το προϊσχύσαν Σύνταγμα).^{21 22}

- Επιτρέπεται η κατάσχεση εφημερίδων και άλλων εντύπων μετά την κυκλοφορία τους, εφόσον περιέχουν δημοσίευμα που προσβάλλει όχι μόνον τη χριστιανική²³, αλλά και κάθε άλλη «γνωστή» θρησκεία (άρθ. 14 παρ. 3 εδ. α' Συντ.).²⁴ Από την άλλη πλευρά διατηρήθηκε η επίκληση της Αγίας Τριάδας στο προοίμιο του Συντάγματος, έστω με συμβολικό χαρακτήρα.

Ωστόσο ακόμα και με το ισχύον Σύνταγμα:

- Η Ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία χαρακτηρίζεται ως «επικρατούσα», έστω με το προαναφερθέν σημασιολογικό περιεχόμενο.

- Η θρησκευτική επίκληση περιέχεται στον όρκο του Προέδρου της Δημοκρατίας (άρθ. 33 παρ. 2 Συντ.), αλλά και των βουλευτών (άρθ. 59 παρ. 1 Συντ.)· προβλέπεται, ωστόσο, ότι ετερόδοξοι ή αλλόθρησκοι βουλευτές, μπορούν να ορκιστούν κατά τον τύπο του όρκου που ορίζει το δόγμα ή η θρησκεία τους ή η τιμή τους (άρθ. 59 παρ. 2 Συντ.).²⁵

- Νομοσχέδια που αφορούν ζητήματα σχετικά με τα θρησκευόμενα (άρθ. 3 και 13 Συντ.) ψηφίζονται υποχρεωτικά από την Ολομέλεια (και όχι κάποιο τμήμα) της Βουλής (άρθ. 72 παρ. 1 Συντ.).

Επιπρόσθετα, το εορτολόγιο, οι επίσημες τελετές και οι αργίες των δημόσιων

¹⁵ Π. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Κράτος-Εκκλησία: Μια δύσκολη σχέση, 2001, σελ. 66-70, Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Οι σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας, 2000, σελ. 60.

¹⁶ Π. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Κράτος-Εκκλησία: Μια δύσκολη σχέση, 2001, σελ. 70, Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Οι σχέσεις Κράτους- Εκκλησίας, 2000, σελ. 60.

¹⁷ Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, Σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας, 1993, σελ. 34.

¹⁸ Κ. ΜΑΥΡΙΑΣ, Συνταγματικό Δίκαιο, 2005, σελ. 813-815.

¹⁹ Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Οι σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας, 2000, σελ. 145.

²⁰ Π. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Κράτος- Εκκλησία: Μια δύσκολη σχέση, 2001, σελ. 72.

²¹ Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Οι σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας, 2000, σελ. 114.

²² Π. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Ατομικά Δικαιώματα, 2012, σελ. 336-338.

²³ Κ. ΜΑΥΡΙΑΣ, Συνταγματικό Δίκαιο, 2005, σελ. 819.

²⁴ Π. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Κράτος- Εκκλησία: Μια δύσκολη σχέση, 2001, σελ. 72.

²⁵ Π. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, Ατομικά Δικαιώματα, 2012, σελ. 316.

υπηρεσιών καθορίζονται κυρίως σύμφωνα με τον εορτολογικό κύκλο της Ορθόδοξης Εκκλησίας.²⁶ Το άρθ. 2 παρ. 1 Ν.Δ. 90/1973, «περί του Θρησκευτικού Σώματος των Ενόπλων Δυνάμεων», προβλέπει τον αμιγή ορθόδοξο χαρακτήρα της θρησκευτικής υπηρεσίας των ενόπλων δυνάμεων.²⁷

Επίσης, με νομική προσωπικότητα δημόσιου δικαίου χαρακτηρίζεται το σύνολο σχεδόν των εκκλησιαστικών οργανισμών της ελληνικής επικράτειας (ορθόδοξες μητροπόλεις, ναοί και μονές), γεγονός που καθιστά αυτούς φορείς άσκησης δημόσιας εξουσίας. Το σύνολο των λειτουργικών εξόδων της Ορθόδοξης Εκκλησίας έχει αναληφθεί από το δημόσιο ταμείο (Α.Ν. 536/1945, «περί ρυθμίσεως των αποδοχών του ορθόδοξου εφημεριακού κλήρου της Ελλάδος, του τρόπου πληρωμής αυτών και περί καλύψεως της σχετικής δαπάνης», Α.Ν. 469/1968, «περί μισθολογικής διαβαθμίσεως του εφημεριακού κλήρου της Εκκλησίας της Ελλάδος», άρθ. 8 Ν. 1041/1980, περί κρατικής μισθοδοσίας των αρχιερέων, κ.λπ.).²⁸

Από όλα τα παραπάνω, γίνεται κατανοητό ότι ο προβληματισμός για την ανάγκη «χωρισμού» ή -έστω- μεγάλης «χαλάρωσης» των σχέσεων κράτους και εκκλησίας ή ακόμη και για την ανάγκη θρησκευτικού «αποχρωματισμού» του κράτους, έτσι ώστε η προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας να είναι σε απόλυτη διάσταση πλήρης, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με την πολιτειοκρατική ή μη αντίληψη για τη σχέση κράτους και εκκλησίας. Το ίδιο το θέμα της σαφούς διάκρισης και του καθαρού διαχωρισμού των πεδίων δράσης και αρμοδιότητας του κράτους και της εκκλησίας οφείλεται εν πολλοίς στο γεγονός ότι η θρησκεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας χαρακτηρίζεται συνταγματικά ως «επικρατούσα» και η ίδια η Εκκλησία χαρακτηρίζεται ως προς τις νομικές της σχέσεις ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου. Αν δεν συνέτρεχαν τα δύο αυτά στοιχεία, τότε το όλο θέμα των σχέσεων θα διατυπώνονταν σε διαφορετική βάση, γιατί πεδίο της εκκλησίας θα ήταν προφανέστατα το πεδίο της κοινωνίας των πολιτών και προπύργιό της θα ήταν η επίκληση στη θρησκευτική της ελευθερία. Και ο χαρακτηρισμός όμως της θρησκείας της Ορθόδοξης Εκκλησίας ως «επικρατούσας» και ο χαρακτηρισμός της Εκκλησίας ως Ν.Π.Δ.Δ. οφείλονται σε πρωτοβουλίες ή έστω σε αποφάσεις της ίδιας της κρατικής εξουσίας.

Δεν είναι λίγες και οι φορές που η ίδια η Εκκλησία ζήτησε ή διεκδίκησε τη μεταβολή των σχέσεών της με το Κράτος και αυτό αρνήθηκε. Η συνύπαρξη άλλωστε υπό ένα καθεστώς χρειάζεται την αποδοχή ή έστω την ανοχή όλων των πλευρών. Από την πλευρά της Εκκλησίας είναι αρκετοί αυτοί που υποστηρίζουν και επιθυμούν ένα καθεστώς στο οποίο το Κράτος δεν θα παρεμβαίνει καθόλου στα εκκλησιαστικά πράγματα -ούτε καν με τη μορφή του δικαστικού ελέγχου των πράξεων των εκκλησιαστικών αρχών-, αλλά η Εκκλησία θα διατηρεί την ιδιαίτερη θέση που συνεπάγεται το γεγονός πως είναι Εκκλησία της «επικρατούσας» θρησκείας, με ό,τι αυτό σημαίνει ιστορικά και κοινωνικά αλλά και νομικά.

Από την πλευρά του Κράτους ή μάλλον της πολιτειοκρατικής αντίληψης, υπάρχουν απόψεις που θέλουν μια εκκλησία πολιτικά ουδέτερη και αδρανή, περιορισμένη στα πνευματικά της έργα ή έστω σε έργα φιλανθρωπίας, αλλά και ένα κράτος κανονιστικά παρεμβαίνον ως προς τα θέματα της εσωτερικής οργάνωσης και λειτουργίας της εκκλησίας (π.χ. ενίσχυση της θέσης του εφημεριακού κλήρου, συμμετοχή του λαού στην ανάδειξη των επισκόπων, εκκλησιαστική δικαιοσύνη που σέβεται τις δικαιοκρατικές και όχι μόνον τις εκκλησιολογικές απόψεις κ.λπ.).²⁹

²⁶ Φ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, Σχέσεις Κράτους και Εκκλησίας, in: Η Πρόκληση της Αναθεώρησης του Συντάγματος, Ινστιτούτο Στρατηγικών και Αναπτυξιακών Μελετών, 2013, σελ. 195 επ. (196).

²⁷ Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

²⁸ Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, Σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας, 1993, σελ. 51.

²⁹ Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, Οι σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας, 2000, σελ. 23-26.

Συμπερασματικά οι σχέσεις κράτους και ορθόδοξης εκκλησίας, όπως και γενικότερα οι σχέσεις μεταξύ κράτους και θρησκευτικών ενώσεων είναι στην ελληνική έννομη τάξη, σχέσεις συνταγματικά ρυθμισμένες. Με το Σύνταγμα εκδηλώνεται η κρατική εξουσία ως συντακτική εξουσία είτε πρωτογενής και απεριόριστη είτε δευτερογενής (αναθεωρητική). Υπό την έννοια αυτή, μπορεί βεβαίως να ειπωθεί ότι η ίδια η βάση των σχέσεων αυτών είναι πολιτειακή, και η εκκλησία «υπάγεται» στο Σύνταγμα. Το βασικό όμως χαρακτηριστικό του Συντάγματος είναι ότι οριοθετεί και καθυποτάσσει την ίδια την κρατική εξουσία σε όλες τις εκφάνσεις της, τη νομοθετική, την εκτελεστική, τη δικαστική. Η υπαγωγή, συνεπώς, στο Σύνταγμα σημαίνει υπαγωγή στην έννομη τάξη και άρα σε κρατικής προέλευσης κανόνες, αλλά και προστασία έναντι της κρατικής εξουσίας.

4. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο ως ιδιαίτερος θεσμός στις σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας.

Το άρθρο 3 του Συντάγματος, πέρα το ότι τιμά και ρυθμίζει (σε συνδυασμό με το άρθρο 13 Συντ.) τις σχέσεις του Κράτους με την Ελληνορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος, με όλα όσα αναλύθηκαν εκτενώς παραπάνω, προχωρά και στην κατοχύρωση των σχέσεων του ελληνικού Κράτους με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Το γεγονός ότι το Σύνταγμα αποδέχεται και περιβάλλει με το κύρος του τους διακανονισμούς του Πατριαρχικού Τόμου του 1850 και της Συνοδικής Πράξης του 1928 καθώς και τον ισότιμο προς αυτόν της Βουλής των Ελλήνων ρόλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου στη διαδικασία παραγωγής του Καταστατικού Χάρτη του Αγίου Όρους, της Κρήτης αλλά και κανονιστικών διατάξεων για τα Δωδεκάνησα (που ακόμα είναι βέβαια σε εκκρεμότητα), οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αναγνωρίζει ένα είδος ομοταξίας στη σχέση αυτή. Μια ομοταξία που έχει αυτοαναφορική βάση το ίδιο το Σύνταγμα χωρίς βέβαια να γίνεται ευθέως μνεία στη διεθνή νομική προσωπικότητα του Πατριαρχείου (ως *sui generis* νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου), αλλά υπονοώντας την, αναγνωρίζοντας μονομερώς (μέσω του Συντάγματος) τις μονομερείς πράξεις αυτού.³⁰ Η ομοταξία αναδεικνύεται με τη σύμπραξη των πολιτειακών οργάνων και του Πατριαρχείου για τα εν λόγω ζητήματα κάτι που δεν υπάρχει στη σχέση με την Εκκλησία της Ελλάδος. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης υπήρξε για αιώνες υποκείμενο διεθνούς δικαίου, στο οποίο αναγνωρίζονταν προνόμια θρησκευτικής, πολιτικής, διοικητικής, οικονομικής και δικαστικής φύσης. Μετά τον περιορισμό του, όμως, με την Συνθήκη της Λωζάννης στις καθαρά θρησκευτικές του αρμοδιότητες εκφράζονται διάφορες επιφυλάξεις για το εάν εξακολουθεί το Πατριαρχείο να είναι υποκείμενο του διεθνούς δικαίου με την πολιτική και τη διοικητική έννοια. Πάντως στην ελληνική βιβλιογραφία³¹ η ορθή, και κατά τη γνώμη μου, άποψη ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο διατηρεί την ιδιότητα νομικού προσώπου δημοσίου διεθνούς δικαίου, έχει ένθερμους υποστηρικτές. Παράλληλα, υποστηρίζεται και η ενδιάμεση άποψη ότι το Πατριαρχείο έχει περιορισμένη διεθνή νομική ικανότητα, που πηγάζει από την εθιμική αναγνώριση της οικουμενικής του θρησκευτικής αρμοδιότητας.

Με βάση τα παραπάνω, σταθμίζοντας κανείς τη διαμορφωμένη νομική πραγματικότητα θα μπορούσε να τοποθετήσει τα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου σε τρεις διακριτές κατηγορίες: α) Αυτή που περιλαμβάνει τα κράτη,³² β) αυτή που

³⁰ Ε. ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ, *Οι Σχέσεις Κράτους-Εκκλησίας*, 2000, σελ. 73 και 187.

³¹ Γ. ΙΑΤΡΟΥ, *Η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, στην εκκλησιαστική, την ελληνική και τη διεθνή έννομη τάξη*, 2010, σελ. 626.

³² Ε. ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ, *Διεθνές Δίκαιο-Τεύχος 1ο*, 2004, σελ. 51.

περιλαμβάνει ιδιώτες-άτομα³³ και γ) αυτή που καλύπτει όλες τις άλλες περιπτώσεις, διεθνών οργανισμών³⁴ όπου μπορούν να ενταχθούν και οι Εκκλησίες και κατά συνέπεια και το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Σε αντίθεση με τα κράτη που διαθέτουν πλήρη διεθνή νομική προσωπικότητα, τα άλλα υποκείμενα διεθνούς δικαίου, όπως οι διεθνείς οργανισμοί, είναι δυνατόν να διαθέτουν μία ή ορισμένες μόνο από τις ιδιότητες της διεθνούς νομικής προσωπικότητας.³⁵ Έτσι, μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι τα υποκείμενα αυτά του διεθνούς δικαίου διαθέτουν περιορισμένη νομική προσωπικότητα, καθοριζόμενη από το καταστατικό τους και τη διεθνή πρακτική. Ήδη από το 1923, ο διακεκριμένος διεθνολόγος Lord Phillimore έγραφε ότι τα κράτη δεν αποτελούν τα μοναδικά πρόσωπα στο διεθνές δίκαιο και ότι υπάρχουν θεσμοί και δυνάμεις άλλου είδους, όπως οι μεγάλοι αρχηγοί Εκκλησιών ή θρησκειών, ο Πάπας και ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως και ο Χαλίφης. Στη συνέχεια, ο καθηγητής Στέλιος Σεφεριάδης υποστήριξε ότι το διεθνές καθεστώς του Οικουμενικού Πατριαρχείου θα μπορούσε να συγκριθεί με τον ιταλικό νόμο περί εγγυήσεων (για το Βατικανό). Εντούτοις, αυτή η εξομοίωση θα μπορούσε να γίνει δεκτή σε σχέση μόνο με το καθεστώς του Πατριαρχείου πριν από τη Συνθήκη της Λωζάννης, όταν ο Οικουμενικός Πατριάρχης συνιστούσε όχι μόνο θρησκευτικό αρχηγό, αλλά και ηγέτη της ελληνορθόδοξης κοινότητας.³⁶

Μια άλλη προσέγγιση που υποστηρίχθηκε για την περιορισμένη νομική προσωπικότητα του Πατριαρχείου με διάφορα επιχειρήματα είναι η εξής: Το Πατριαρχείο αποτελεί υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στο διεθνές επίπεδο και συγκριμένα διαθέτει το δικαίωμα έδρας στην Κωνσταντινούπολη, το δικαίωμα άσκησης χωρίς εμπόδια της θρησκευτικής του εξουσίας και το δικαίωμα προστασίας εκ μέρους του τουρκικού Κράτους. Όμως, κανένα από τα ανωτέρω δικαιώματα δεν έχει αναγνωριστεί στο Πατριαρχείο με την ιδιότητα του νομικού προσώπου διεθνούς δικαίου. Πρόκειται απλά για δικαιώματα που προκύπτουν από διεθνείς πράξεις προς όφελος του, όπως συμβαίνει λ.χ. με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου από διεθνή συμβατικά κείμενα υπέρ των ιδιωτών. Ένα δεύτερο επιχείρημα αποδίδει την περιορισμένη διεθνή νομική ικανότητα του Πατριαρχείου στην αναγνώριση, από το εθνικό δίκαιο, της οικουμενικής του θρησκευτικής αρμοδιότητας. Στο ίδιο μήκος κύματος, αλλά με διαφορετική νομική εξήγηση, βρίσκεται το επιχείρημα που βασίζει την περιορισμένη διεθνή υποκειμενικότητα του Πατριαρχείου, στις λειτουργικές ανάγκες που προκύπτουν από την οικουμενική του αποστολή³⁷.

Τέλος, η τρίτη προσέγγιση,³⁸ της διεθνούς φύσης του Πατριαρχείου, στηρίχθηκε στο ότι το τελευταίο ταυτόχρονα αποτελεί αφενός πρόσωπο υπερεθνικού χαρακτήρα, εξαιτίας της φύσης του ως οικουμενικού θρησκευτικού θεσμού, αφετέρου στο ότι, υπό τη μορφή της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως, υπάγεται στην τουρκική έννομη τάξη, ως πρόσωπο δημοσίου δικαίου με διοικητικές επαρχίες στο εξωτερικό.

Αν δεν μνημονεύεται ρητά η διεθνής νομική προσωπικότητα από το καταστατικό του οργανισμού, εξετάζεται αν ο διεθνής οργανισμός διαθέτει μία ή περισσότερες ιδιότητες ή ικανότητες που θεωρούνται ότι μπορούν να προσδώσουν στον υπό εξέταση οργανισμό τη διεθνή νομική προσωπικότητα. Τέτοιες ικανότητες είναι: 1) το ενεργητικό και παθητικό δικαίωμα εκπροσώπησης, 2) τα διεθνή προνόμια και ασυλίες, 3) η διεθνής

³³ Ε. ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ, Διεθνές Δίκαιο-Τεύχος 1ο, 2004, σελ. 59.

³⁴ Ε. ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ, Διεθνές Δίκαιο-Τεύχος 1ο, 2004, σελ. 58.

³⁵ Ε. ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ, Διεθνές Δίκαιο-Τεύχος 1ο, 2004, σελ. 49 επ.

³⁶ Γ. ΙΑΤΡΟΥ, Η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, στην εκκλησιαστική, την ελληνική και τη διεθνή έννομη τάξη, 2010, σελ. 628.

³⁷ ΚΡ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, ΧΡ. ΡΟΖΑΚΗΣ, Α. ΦΑΤΟΥΡΟΣ, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, 1988, σελ. 97.

³⁸ ΚΡ. ΙΩΑΝΝΟΥ, Κ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, ΧΡ. ΡΟΖΑΚΗΣ, Α. ΦΑΤΟΥΡΟΣ, Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο, 1988, σελ. 99.

ευθύνη, 4) η συμμετοχή σε διεθνείς δικαιοδοτικές διαδικασίες και 5) η ικανότητα σύναψης διεθνών συνθηκών.³⁹

Ως προς το ενεργητικό και παθητικό δικαίωμα εκπροσώπησης, αυτό θα πρέπει να υφίσταται σε σχέση με άλλα υποκείμενα διεθνούς δικαίου (κράτη και διεθνείς οργανισμούς). Είναι μιν γεγονός ότι το Πατριαρχείο διατηρεί σχέσεις με διάφορα κράτη και τις ηγεσίες τους σε όλα τα μέρη του πλανήτη όπου υπάρχουν ορθόδοξες και χριστιανικές κοινότητες. Όμως, αυτές οι επαφές δεν συνιστούν ένα είδος «διπλωματικών» επαφών κατά το διεθνές δίκαιο. Το γεγονός ότι, το ελληνικό Κράτος πάντα συμπεριφέρθηκε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο με όλα τα πλεονεκτήματα της ιδιότητας του κράτους, διευκολύνοντάς το διπλωματικά και ενισχύοντας την επέκταση των Επαρχιών του στο εξωτερικό, δεν σημαίνει οιονεί και αυτομάτως την καθολική αναγνώριση της διεθνούς νομικής προσωπικότητας του Πατριαρχείου. Ως προς τα διεθνή προνόμια και ασυλίες, τέτοια δεν έχουν παραχωρηθεί στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, ενώ δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι στις σχέσεις του με τα διάφορα κράτη το Πατριαρχείο υπέχει διεθνή ευθύνη. Παράλληλα, από πουθενά δεν προκύπτει ούτε έχει ποτέ συμβεί στην πράξη το Πατριαρχείο να διαθέτει ικανότητα συμμετοχής σε διεθνείς δικαιοδοτικές διαδικασίες.⁴⁰

Ως προς την ικανότητα σύναψης διεθνών συνθηκών⁴¹ (treaty-making capacity), που αποτελεί το συνηθέστερο μέσο διακρίβωσης της ύπαρξης διεθνούς νομικής προσωπικότητας, το πρόβλημα έγκειται στο ότι θα πρέπει τα μέρη σε μία διεθνή συμφωνία να συναινούν στο ότι πρόκειται για μια διεθνή συνθήκη και όχι για μια απλή διμερή συμφωνία εκτός διεθνούς δικαίου. Είναι γεγονός ότι το Πατριαρχείο, στο πλαίσιο των οικουμενικών του δραστηριοτήτων, προέβη από πολύ νωρίς (μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης) στη σύναψη συμφωνιών με διάφορες χώρες για τη ρύθμιση, συνήθως, της εκκλησιαστικής κατάστασης ορθοδόξων πληθυσμών στις χώρες αυτές, όπως λ.χ. με την Αλβανία (1937), ενώ με την Πολωνία (1930), τη Φινλανδία (1923) τη Λιθουανία (1936) και τη Βουλγαρία (1936/1945) υπήρξαν επαφές-διαπραγματεύσεις που δεν κατέληξαν στη σύναψη συμφωνίας. Διμερείς συμφωνίες καταρτίστηκαν και μεταγενέστερα με κράτη της Ευρώπης, Αυστραλίας, Αμερικής, Ασίας που αναγνώρισαν την αντίστοιχη Εξαρχία του Πατριαρχείου, καθώς και με κράτη άλλων Ορθοδόξων Εκκλησιών, Πατριαρχείων, Αυτοκεφάλων ή αυτονόμων χριστιανικών εκκλησιών ανά τον κόσμο.⁴² Ιδιαίτερα στις σχέσεις του Πατριαρχείου με την Ελλάδα, παρόλο που στο πολιτικό και διπλωματικό επίπεδο, αλλά ακόμα και από το ίδιο το Σύνταγμα με τη συνταγματική κατοχύρωση της ομοταξίας, οι σχέσεις τους ήταν ιδιαίτερα στενές, αναγνώριση άμεσα ή έμμεσα της διεθνούς νομικής προσωπικότητας του Πατριαρχείου δεν υπήρξε τυπικά ποτέ.

Από όλα τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει, ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο διαθέτει μόνο «ενδείξεις» με βάση τους σύγχρονους κανόνες του διεθνούς δικαίου, που κατοχυρώνουν τη διεθνή νομική προσωπικότητα και απαιτούνται εντατικότερες νομικά ενέργειες για την γενική ευρεία αναγνώρισή του με αυτή την ιδιότητα. Αυτό όμως, δεν σημαίνει δικαίωση ακραίων τουρκικών θέσεων, ότι το Πατριαρχείο αποτελεί απλώς ένα καθίδρυμα (σωματείο) του τουρκικού δικαίου, θεωρώντας μάλιστα παρέμβαση στα εσωτερικά του κράτους κάθε απόπειρα διεθνοποίησής του από πλευράς της Ελλάδας. Το Πατριαρχείο αποτελούσε ιστορικά, και εξακολουθεί να αποτελεί και μετά τη Συνθήκη

³⁹ Ε. ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ, Διεθνές Δίκαιο-Τεύχος 1ο, 2004, σελ. 58-63.

⁴⁰ Μ. ΒΑΛΑΚΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΟΥΔΗ, Το Νομικό περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στα πλαίσια της Διεθνούς Κοινότητας, 2001, σελ. 29 και 97.

⁴¹ Ε. ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ, Διεθνές Δίκαιο- Τεύχος 1ο, 2004, σελ. 125-145.

⁴² Μ. ΒΑΛΑΚΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΟΥΔΗ, Το Νομικό περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στα πλαίσια της Διεθνούς Κοινότητας, 2001, σελ. 94.

της Λωζάννης, ένα de facto διεθνή θεσμό που κινείται σε διάφορα επίπεδα στη διεθνή σκηνή. Χωρίς να ταυτίζεται επακριβώς με τους διεθνείς Μη Κυβερνητικούς Οργανισμούς, παρουσιάζει ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, όπως το ότι αποτελείται από επιμέρους ορθόδοξες Εκκλησίες σε διάφορα μέρη του κόσμου, οι οποίες διαθέτουν εσωτερική νομική προσωπικότητα, καθώς και ότι επιτελεί έργο σε διεθνές επίπεδο. Η διαφορά με τους διεθνείς μη κυβερνητικούς οργανισμούς συνίσταται στο ότι ο οικουμενικός χαρακτήρας του Πατριαρχείου υφίσταται ιστορικά, ενώ η ικανότητα των μη κυβερνητικών οργανισμών να κινούνται σε διεθνές επίπεδο εξαρτάται από την μετά την ίδρυσή τους αναγνώριση αυτής της ικανότητας. Αυτό πρακτικά σημαίνει, ότι ο οικουμενικός χαρακτήρας στο πλαίσιο της ύπαρξης ενός de facto διεθνούς θεσμού που είναι το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως δεν αποκλείει την αναγνώριση, σε ένα κοντινό ή απώτερο μέλλον, μιας διεθνούς προσωπικότητας, πλήρους ή περιορισμένης, σε όλα τα επίπεδα για τον οικουμενικό θρόνο.⁴³

Άλλωστε, και μετά τη Συνθήκη της Λωζάννης το Οικουμενικό Πατριαρχείο συναλλάσσεται με κράτη για εκκλησιαστικά θέματα και παγκόσμια προβλήματα, ενώ ο εκάστοτε Οικουμενικός Πατριάρχης γίνεται δεκτός στις επίσημες επισκέψεις σε κράτη με τιμές αρχηγού κράτους. Χαρακτηριστική είναι η επίσκεψη του Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου το 1994 στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η αποδοχή του από αυτό το θεσμικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως θεσμικού προσώπου. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, παρά τις κατά περιόδους συγκρούσεις με άλλες ομόθρησκες Εκκλησίες (Πατριαρχείο Μόσχας) έχει καθιερωθεί ως μία εκκλησία-σύνδεσμος, συντονιστής όλων των Ορθόδοξων Χριστιανικών Εκκλησιών ανά τον κόσμο, με παρεμβάσεις θρησκευτικού, πνευματικού και κοινωνικού χαρακτήρα σε όλα τα καίρια προβλήματα του πλανήτη όπως το περιβάλλον, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ειρήνη, και η δικαιοσύνη, κάτι που χαρακτηριστικά επιβεβαιώνει και η πρόσφατη συνάντηση στα τέλη Νοεμβρίου του 2014 μεταξύ του Πάπα και του Πατριάρχη στην Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης και το κοινό ψήφισμά τους για το τέλος των εχθροπραξιών και την προστασία του συνόλου των χριστιανών στη Μέση Ανατολή.

Μέσα από την επιβίωση τριών κρατών με διαφορετικά ιστορικά χαρακτηριστικά, διαφορετικό πολίτευμα, διαφορετικό καθεστώς σχέσεων κράτους-εκκλησίας, το Οικουμενικό Πατριαρχείο χάραξε τη δική του αυτοτελή πορεία, στις δύο αυτοκρατορίες, ακολουθώντας τη διεύρυνση ή τη συρρίκνωσή τους.

Με τη Συνθήκη της Λωζάννης, επακολούθησε συρρίκνωση του ορθόδοξου πληθυσμού στην Τουρκία, η οποία διατήρησε το δικαίωμα να επεμβαίνει στις προϋποθέσεις εκλογής του Οικουμενικού Πατριάρχη, με το να απαιτεί να είναι Τούρκος υπήκοος αυτός και τα μέλη της Συνόδου (γι' αυτό το λόγο οι Μητροπολίτες επαρχιών που υπάγονται απευθείας στο Πατριαρχείο, π.χ. Δωδεκανήσων, παίρνουν και την τουρκική υπηκοότητα), παραβιάζοντας τη θρησκευτική ελευθερία και παρεμβαίνοντας στο ορθόδοξο δόγμα, γεγονός που πρέπει να αποκατασταθεί στο πλαίσιο διεθνούς συμφωνίας. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο, παρόλα αυτά, τα τελευταία 100 χρόνια έχει καταφέρει να διευρύνει τις Επαρχίες και τον αριθμό των πιστών στο εξωτερικό.⁴⁴

Το σημερινό σχήμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, συνεπώς πράγματι με τις Επαρχίες του ανά τον κόσμο, προσομοιάζει σχηματικά με ένα διεθνή μη κυβερνητικό οργανισμό που τον αποτελούν οι Επαρχίες του, οι οποίες έχουν τη μορφή νομικών προσώπων δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, ανάλογα με το καθεστώς των σχέσεων κράτους-εκκλησίας, σε κάθε κράτος που αναγνωρίζεται στην εκάστοτε επαρχία.

⁴³ Γ. ΙΑΤΡΟΥ, Η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, στην εκκλησιαστική, την ελληνική και τη διεθνή έννομη τάξη, 2010, σελ. 631.

⁴⁴ Μ. ΒΑΛΑΚΟΥ-ΘΕΟΔΩΡΟΥΔΗ, Το Νομικό περίγραμμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στα πλαίσια της Διεθνούς Κοινότητας, 2001, σελ. 354.

5. Νομικό καθεστώς εκκλησιαστικών προσώπων.

Το ιδιαίτερο νομικό καθεστώς που διέπει κάθε εκκλησία, θρήσκευμα ή δόγμα της ελληνικής επικράτειας, κυρίως όμως το είδος της νομικής προσωπικότητας που η ελληνική έννομη τάξη αναγνωρίζει σε αυτά και τις οργανωτικές τους υποδιαιρέσεις, έχει καθοριστικές συνέπειες και στο πεδίο των δημοσιονομικών βαρών. Το είδος της νομικής προσωπικότητας που νομιμοποιεί κάθε θρησκευτική κοινότητα συνεπάγεται διαφορετικό είδος φορολογικής μεταχείρισης, αλλά και δημοσιονομικής ευθύνης, απέναντι στο κράτος.

Η απόκτηση αρχικώς νομικής προσωπικότητας, δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, εκ μέρους των θρησκευμάτων, τα καθιστά υποκείμενα δικαίου στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, διευκολύνοντας τη λειτουργικότερη νομική, κοινωνική και οικονομική ένταξή τους στην ελληνική συναλλακτική πραγματικότητα. Με τον τρόπο αυτόν εξυπηρετούνται ζωτικές καθημερινές τους ανάγκες, όπως είναι η απόκτηση περιουσίας, η ανάληψη νομικών και οικονομικών υποχρεώσεων, η δικαιοπρακτική ικανότητα για σύναψη συμβάσεων ή κατάρτιση δικαιοπραξιών, η δικονομική παράσταση στο δικαστήριο, η αστική ευθύνη για πράξεις ή παραλείψεις, πολλές ακόμη νομικής και συναλλακτικής φύσεως πράξεις.

Ένας μεγάλος αριθμός θρησκευτικών νομικών προσώπων, όπως είναι οι κυριότερες οργανωτικές υποδιαιρέσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας (Εκκλησίες της Ελλάδος και της Κρήτης, Μητροπόλεις, Ενορίες, Μονές κ.λπ.) καθώς και οι Ισραηλιτικές Κοινότητες, έχουν αναγνωσθεί ως Ν.Π.Δ.Δ.⁴⁵ Από φορολογικής πλευράς, η ιδιότητα αυτή συνεπάγεται κυρίως την ευνοϊκότερη φορολογική τους μεταχείριση, με τη μορφή της ολικής ή μερικής τους απαλλαγής, στα πλαίσια γενικότερης απαλλακτικής φορολογικής πολιτικής που ακολουθεί το Κράτος, έναντι του συνόλου των Ν.Π.Δ.Δ. της ελληνικής επικράτειας.⁴⁶

Το γεγονός αυτό επιφέρει άνιση φορολογική μεταχείριση μεταξύ των εν λόγω θρησκευτικών Ν.Π.Δ.Δ. και εκείνων που έχουν απλώς την ιδιότητα του Ν.Π.Ι.Δ. (άλλες θρησκείες και δόγματα εκτός των προαναφερόμενων, με σωματεία, ιδρύματα κ.λπ.). Από την άλλη, ωστόσο, πλευρά, τα Ν.Π.Δ.Δ. (συνεπώς και τα εκκλησιαστικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα) υπάγονται στο δημοσιονομικό και διαχειριστικό έλεγχο του Δημόσιου Λογιστικού και τους αυστηρότερους κανόνες ελέγχου που αυτό προβλέπει, ο οποίος διενεργείται κατά κανόνα από Οικονομικούς Επιθεωρητές του Υπουργείου Οικονομικών, αλλά και από το Ελεγκτικό Συνέδριο, σύμφωνα με τις ειδικότερες διατάξεις του Ν. 2362/1995, όπως αντικαταστάθηκε με τον Ν. 4272/2014 «Περί Δημοσίου Λογιστικού, Ελέγχου των δαπανών του Κράτους και άλλες διατάξεις» και άρθρ. 1 (Κεφ. Α': Ελεγκτικό Συνέδριο) του Ν. 3060/2002, όπως αντικαταστάθηκε με τον Ν. 4272/2014 «Ρύθμιση θεμάτων αρμοδιότητας του Υπουργείου Δικαιοσύνης».

Ιδιαίτερο ζήτημα ωστόσο, ως προς τη νομική φύση των εκκλησιαστικών οργανισμών και αφορμή για περαιτέρω συζητήσεις προκάλεσε η υπ' αριθμ. 502/2011 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας⁴⁷. Στην προκείμενη απόφαση επιχειρείται αντιστροφή της νομολογίας ως προς τη νομική προσωπικότητα της Ελληνορθόδοξης Εκκλησίας, χαρακτηρίζοντάς την ως «ιδιάζουσας φύσεως» δημοσίου δικαίου νομικό πρόσωπο και όχι Ν.Π.Δ.Δ. όπως κοινώς έχει γίνει αποδεκτό με βάση και το νόμο 590/1977 (Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος). Η υπόθεση αυτή αφορά

⁴⁵ Φ. ΜΑΛΑΜΑΣ, Φορολογία Νομικών Προσώπων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, 2012, σελ. 60.

⁴⁶ Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Το Φορολογικό Καθεστώς των Θρησκευμάτων, 2005, σελ. 74-75.

⁴⁷ Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών ΝΟΜΟΣ.

(με αφορμή Μονή της Μητρόπολης Καλαβρύτων) την εφαρμογή των νόμων 1611/1950 και 2216/1994 με τους οποίους η Τράπεζα της Ελλάδος απαιτεί από τα Ν.Π.Δ.Δ. να έχουν κατατεθειμένα τα χρηματικά τους διαθέσιμα σε αυτήν, ώστε να τα διαχειρίζεται και να τα επενδύει σε κινητές αξίες του Ελληνικού Δημοσίου (π.χ. ομόλογα). Με βάση το συγκεκριμένο σκεπτικό, ως ιδιάζουσας φύσης νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας απάλλαξε τα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα από την παραπάνω υποχρέωση, διατηρώντας την οικονομική τους αυτονομία από τον υπόλοιπο κρατικό μηχανισμό. Είναι προφανές ότι διαφορετικά αντιλαμβάνεται η Εκκλησία από το Κράτος τη μορφή και την κλίμακα του μεταξύ τους διαχωρισμού, με τον κρατικό μηχανισμό να θέλει να την ελέγχει παρεμβατικά εξαιτίας της επιρροής της στην κοινωνία και την Εκκλησία να επιθυμεί την προστασία του Κράτους απέναντί της ως ανταπόδοση στη διαχρονική της προσφορά στην ελληνική κοινωνία. Δεν είναι λίγες οι φωνές και μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας ακόμα και σήμερα (όπως ο Μητροπολίτης Δημητριάδος Ιγνάτιος, σε δημόσια τοποθέτηση του το 2009) αλλά και σε μέρος της θεωρίας⁴⁸ που μιλούν ανοιχτά για την ανάγκη ενός νέου *sui generis* νομικού μορφώματος δημοσίου δικαίου, με την επιχειρηματολογία ότι αυτό το νέο νομικό καθεστώς θα επαναπροσδιόριζε στη σύγχρονη κοινωνία τις σχέσεις κράτους και εκκλησίας, σε κάθε επίπεδο, αναδεικνύοντας την ιδιαίτερη ταυτότητα και αυτονομία της εκκλησίας.

Το νομοκανονικό καθεστώς της «επικρατούσας» Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ωστόσο, δεν είναι ενιαίο σε όλο το εύρος της ελληνικής επικράτειας, καθώς η τελευταία υποδιαιρείται από εκκλησιαστικής άποψης στις πέντε περιφέρειες, της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Ελλάδος, των Μητροπόλεων των Νέων Χωρών, της Εκκλησίας της Κρήτης, του Αγίου Όρους και των Μητροπόλεων Δωδεκανήσου, που η ιδιαιτερότητά τους θα αναπτυχθεί αμέσως παρακάτω.

6. Το ιδιαίτερο καθεστώς Επαρχιών του Οικουμενικού Πατριαρχείου στα Δωδεκάνησα.

Οι εκκλησιαστικές επαρχίες της Δωδεκάνησου, δηλαδή οι πέντε μητροπόλεις (1. Ρόδου, 2. Σύμης-Τήλου-Χάλκης-Καστελόριζου, 3. Κω, 4. Καρπάθου-Κάσου, 5. Λέρου-Καλύμνου-Αστυπάλαιας) και η Εξαρχία της Πάτμου τεκμαίρονται μόνο κατ' αναλογία με τα εκκλησιαστικά πρόσωπα της Εκκλησίας της Ελλάδας ως Ν.Π.Δ.Δ σύμφωνα με την υπ' αριθμό 142 του 1979 γνωμοδότηση της Ολομέλειας του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους («δέον είναι να θεωρηθούν»- εξαιρεί μόνο την Ιερά Μονή Πάτμου Αγίου Ιωάννη, που με έγκριση του καταστατικού οργανισμού της από το Οικουμενικό Πατριαρχείο επικυρώθηκε ως Ν.Π.Ι.Δ.).^{49,50} Ωστόσο, μέχρι και σήμερα, απολύτως τυπικά, δεν έχει υπάρξει αντίστοιχη νομοθετική ξεκάθαρη ρύθμιση από την πλευρά της ελληνικής Πολιτείας, με τις όποιες επακόλουθες επιπτώσεις σε συναλλακτικό-φορολογικό και δικαϊκό επίπεδο. Ενώ αντίθετα, η ημιαυτόνομη Εκκλησία της Κρήτης που επίσης υπάγεται στο Οικουμενικό Πατριαρχείο με τον νόμο 4149/1961, εξασφάλισε ότι τα εκκλησιαστικά της νομικά πρόσωπα έχουν τον χαρακτήρα Ν.Π.Δ.Δ..

Γι' αυτό το λόγο πρέπει να υπάρξει αποφασιστική αποσαφήνιση και από την πλευρά του ελληνικού Κράτους και από την πλευρά του Οικουμενικού Πατριαρχείου, ως προς τη νομική προσωπικότητα των εκκλησιαστικών προσώπων των περιοχών αυτών, καθώς από την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων με την Συνθήκη Ειρήνης του

⁴⁸ Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, Σχέσεις Πολιτείας και Εκκλησίας, 1993, σελ. 28, Π. ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Χωρισμός Κράτους-Εκκλησίας; Νομικοί προβληματισμοί και προτάσεις, 2006, σελ. 19.

⁴⁹ Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, Ιδιαίτερα Εκκλησιαστικά Καθεστώτα στην Ελληνική Επικράτεια, 2012, σελ. 51-52.

⁵⁰ Φ. ΜΑΛΛΑΜΑΣ, Φορολογία Νομικών Προσώπων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, 2012, σελ. 59-61.

1947 (10 Φεβρουαρίου-Παρίσι) ακόμα και η νομολογία των δικαστηρίων αμφιταλαντεύεται ως προς τη φύση τους (ΣτΕ 128/1983, 3237/2000, αντ. ΣυμβΠλημΡοδ 71/2012). Ωστόσο, από την άλλη κατ' αναλογία, έχουν εισαχθεί και στην περιοχή αυτή, μόνο με περιπτωσιολογικό τρόπο, ειδικοί νόμοι που αφορούν τα Ν.Π.Δ.Δ. της Εκκλησίας της Ελλάδος όπως η μέριμνα για τις αποδοχές του εφημεριακού κλήρου (Β.Δ. 14/1950, Ν.Δ. 1399/1973), η υγειονομική περίθαλψη, συνταξιοδότηση, ασφάλισή τους (Β.Δ. 7/1950 και 5/1963), οι αποδοχές των Μητροπολιτών και των περιοχών αυτών (Ν.Δ. 295/1969 και Ν. 1168/1981).

7. Πρόταση-Θέση.

Με βάση τις παραπάνω προσεγγίσεις προτείνεται η διαπιστωτική αναγνώριση από πλευράς Πολιτείας της ίδρυσης, τόσο των Ιερών Μητροπόλεων όσο και των Ενοριών και Μονών που ανήκουν σε αυτές με αναλυτική καταγραφή τους, ως εκκλησιαστικών επαρχιών του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Επ' αυτού πρέπει να ληφθεί υπόψη, ότι τα παραπάνω νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου που υπάγονται απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, λογίζονται ως τέτοια χωρίς να είναι αναγκαία προϋπόθεση η έκδοση ειδικής ιδρυτικής πράξης, από την εποχή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας⁵¹, και στην συνέχεια επί τουρκοκρατίας, αφού το Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε χορηγήσει τα αντίστοιχα προνόμια κατά τους εκκλησιαστικούς κανόνες⁵². Επίσης, για τον ίδιο λόγο, χαρακτηριστική είναι και η μη παρέμβαση ακόμα και του ιταλικού καθεστώτος στα Δωδεκάνησα που διατήρησε το ειδικό καθεστώς με βάση ρυθμίσεις της ιταλικής νομοθεσίας περί νομικών προσώπων του εκκλησιαστικού χώρου⁵³. Την παραπάνω διαδρομή σεβάστηκε και διατήρησε βέβαια και η ελληνική έννομη τάξη με την ειδική πρόβλεψη στην ίδια τη διάταξη του Συντάγματος μέχρι και σήμερα.⁵⁴

Ακόμα πιο ειδικά, όσο αφορά στη νομική φύση των συγκεκριμένων εκκλησιαστικών νομικών προσώπων ως Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, προκειμένου να εκδοθεί η παραπάνω διαπιστωτικού χαρακτήρα πράξη της ελληνικής Πολιτείας πρέπει να ληφθούν υπόψη τα εξής :

α) Η θρησκευτική ισότητα (άρθ. 13 παρ. 2 - ίση αντιμετώπιση όμοιων καταστάσεων, συνεπώς η ελληνορθόδοξη επικρατούσα θρησκεία πρέπει να έχει στην ελληνική Επικράτεια ίδια δομή) και η αναλογική εφαρμογή του Καταστατικού Χάρτη της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Ελλάδας, Ν. 590/1977, άρθρο 1 παρ. 4, αλλά και της Ημιαυτόνομης Εκκλησίας της Κρήτης, Ν. 4149/1961, άρθρο 131, αλλά πλέον και τα άρθρα 21 και 22 του Ν. 4301/2014 (ΦΕΚ Α223/14) που αναφέρονται στη δυνατότητα σύστασης ιδρυμάτων μη κερδοσκοπικών εταιρειών, όπου υπάρχει για πρώτη φορά ρητή μνεία, έστω με γενικό τρόπο, στα «Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου των Μητροπόλεων Δωδεκανήσου και της Εξαρχίας Πάτμου».

β) Η υπ' αριθμ. 142/1979 Γνωμοδότηση της Ολομελείας του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, που έγινε αποδεκτή και από την εκτελεστική εξουσία της χώρας με την υπ' αρ. Φ.030.1/285/Α/673/17-3-1979 απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, σύμφωνα με την οποία χαρακτηρίζονται αναλογικά οι Επαρχίες του Πατριαρχείου στα Δωδεκάνησα, ως Ν.Π.Δ.Δ.

⁵¹ Π. ΚΑΛΛΙΓΑΣ, Σύστημα Ρωμαϊκού Δικαίου, τ. Α', 1858, σελ. 201, Γ. ΜΟΜΦΕΡΑΤΟΣ, Γενικά Αρχαία 1914, παρ. 72, σελ. 207, σημ. 6 και σελ. 208 σημ. 5, Γνμδ. 142/1979 Ολομ. Ν.Σ.Κ.

⁵² Γνμδ. 142/1979 Ολομ. Ν.Σ.Κ αναφορά σε ΘΕΟΤΟΚΑ, Νομολογία Οικουμενικού Πατριαρχείου, 1897, σελ. 26.

⁵³ Codice Civile commentario 1940 Α, 114-115 από Γνμδ. 142/1979 Ολομ. Ν.Σ.Κ.

⁵⁴ Συντ. 1952 αρ. 1, Συντ. 1975 αρ. 3 παρ. 1 και 2, Ν.Δ. 126/1969 αρ. 1, Ν. 590/1977 αρ. 1 παρ. 5.

Προς ενίσχυση των παραπάνω, για την τυπική και μόνο- διαπιστωτική, λόγω της ομοταξίας, αναγνώριση παρατίθεται το εξής παράδειγμα: Ενώ οι Μητροπόλεις της Εκκλησίας της Ελλάδας ιδρύονται με νόμο που ψηφίζει η Βουλή και οι Μητροπολίτες αυτής ορίζονται με Προεδρικό Διάταγμα, μετά από πρόταση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων, αντίθετα, ως Επαρχία του Οικουμενικού Πατριαρχείου η Ιερά Μητρόπολη Σύμης, Τήλου, Χάλκης και Καστελόριζου ιδρύθηκε το 2004, με μόνη απόφαση της Αγίας και Ιεράς Συνόδου του Οικουμενικού Πατριαρχείου με τον υπ. αρ. 478/28-4-2004 Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο, όπως επίσης με τον ίδιο τρόπο ορίστηκε και ο πρώτος Μητροπολίτης αυτής κ.κ. Χρυσόστομος Δημητριάδης. Για αυτές τις πράξεις, επακολούθησε απλώς η έκδοση σχετικής όχι εγκριτικής, αλλά απλώς διαπιστωτικής αποφάσεως του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, της υπ. αρ. 115730/Α1/2011/2004, η οποία και δημοσιεύθηκε στο Φύλλο της Εφημερίδας της Κυβέρνησης (ΦΕΚ Β' 1713), ως στοιχείο ακριβώς και μόνο δημοσιοποίησης της ισχύος (νομιμότητα-εκτελεστότητα) της απόφασης του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Η αναγκαιότητα για τη συγκεκριμένη αναγνώριση προκύπτει διότι και σε εφαρμοστικό επίπεδο πρακτικής καθημερινής συναλλαγής με την ελληνική διοίκηση (Αρμόδιες Δ.Ο.Υ., Υπουργεία Ο.Τ.Α. κ.λπ.), με τον ισχυρισμό ότι απουσιάζουν αναγνωριστικές πράξεις ίδρυσης δημοσιευμένες στο Φ.Ε.Κ. για τα παραπάνω νομικά εκκλησιαστικά πρόσωπα, αυτά αντιμετωπίζονται εν έτη 2017, 70 χρόνια μετά από την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στο Ελληνικό Κράτος ως οντότητες «ακαθορίστου» νομικού χαρακτήρα! Το γεγονός αυτό δημιουργεί σοβαρά λειτουργικά και φορολογικά ιδιαίτερα ζητήματα, με δυσμενέστατες και εξοντωτικές επιπτώσεις, ιδιαιτέρως άνισες όχι μόνο σε σχέση με τα επακριβώς όμοια νομικά πρόσωπα της Ορθόδοξης του Χριστού Εκκλησίας στην υπόλοιπη χώρα, αλλά και σε σχέση με άλλες θρησκείες και δόγματα, πράγμα που αποτελεί κατάφορη αντισυνταγματική μεταχείριση (Σύνταγμα, άρθρα 4 και 13 παρ. 2).

Πρέπει πλέον αυτούς τους χαλεπούς δημοσιονομικούς καιρούς να καταστεί σαφές στο ευρύ κοινό, πως η εκκλησία για τις όποιες εμπορικές, μισθωτικές κ.λπ. συναλλαγές φορολογείται νομότυπα, ενώ καταβάλλει παράλληλα ΕΝΦΙΑ, ΦΠΑ και σε ορισμένες περιπτώσεις έχει τις φορολογικές ελαφρύνσεις μη κερδοσκοπικών προσώπων. Ταυτόχρονα, όμως για παράδειγμα η Εκκλησία της Ελλάδος, η ημιαυτόνομη Εκκλησία της Κρήτης αλλά και η Εβραϊκή Κοινότητα ως Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου έχουν και τις αντίστοιχες αυτής της ιδιότητάς τους φοροαπαλλαγές, όπως για παράδειγμα η απαλλαγή από ΕΝΦΙΑ των ακινήτων που τα Ν.Π.Δ.Δ. αποδίδουν στο Δημόσιο ως δωρεάν παραχώρηση χρήσεως. Αυτά τα ακίνητα μάλιστα είναι κατά κανόνα μεγάλες εκτάσεις εντός σχεδίου πόλεως όπου λειτουργούν σχολεία, δημόσιες υπηρεσίες κ.λπ. Σε αυτά τα ακίνητα λοιπόν τα εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα της Δωδεκανήσου ως μη Ν.Π.Δ.Δ. κατά τη διοίκηση, δεν απαλλάσσονται από την καταβολή του δυσβάσταχτου πολλές φορές ΕΝΦΙΑ, με αποτέλεσμα να τους βεβαιώνονται ποσά από ανεκμετάλλευτες για αυτά εκτάσεις που αξιοποιούνται από το Δημόσιο, και να περιορίζονται οι υπόλοιπες κοινωφελείς και φιλανθρωπικές δράσεις τους, ώστε να ανταπεξέλθουν στην πληρωμή τους.

Η αντίθετη αυτή ερμηνεία και πρακτική καταστρατηγεί τη φορολογική ισότητα του άρθρου 4 παρ. 5 του Συντάγματος σε σχέση με τα υπόλοιπα Ν.Π.Δ.Δ. της υπόλοιπης ελληνικής επικράτειας. Η κατάφορη και προδήλως αντίθετη εφαρμογή της υπό εξέταση διάταξης, μας οδηγεί στο παράλογο συμπέρασμα ότι άλλα μη θρησκευτικά Ν.Π.Δ.Δ. απαλλάσσονται, ενώ αντίθετα τα θρησκευτικά νομικά πρόσωπα της Δωδεκανήσου, δεν απαλλάσσονται μόνο και μόνο επειδή χαρακτηρίζονται αποκλειστικά ως θρησκευτικά (έχοντας απαλλαγές μόνο για τις λατρευτικούς χώρους τους, απλώς ως γνωστή

θησκεία). Παραβλέπεται έτσι η ειδική διάταξη της περίπτωσης δ' της παραγρ. 1 του άρθρου 3 του Ν. 4223/2013 για τα Ν.Π.Δ.Δ. και καθίσταται με αυτό τον τρόπο κενό γράμμα η δωρεάν παραχώρηση στο Δημόσιο ακινήτων που εξυπηρετούν μάλιστα εκπαιδευτικούς-κοινοφελείς κ.λπ. δημοσίου συμφέροντος σκοπούς.

Με βάση συνεπώς, τις αρχές της χρηστής διοίκησης, της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης καθώς και της φορολογικής- αναλογικής- ισότητας σε μία ευνομούμενη Πολιτεία, καθίσταται σαφές πως η διοίκηση οφείλει να ασκεί τις αρμοδιότητές της, με βάση το περί δικαίου αίσθημα και την αναλογικότητα, στο πλαίσιο της αρχής της νομιμότητας της δημόσιας διοίκησης.

Μετά την μακράιωνη λειτουργία και εθνική-πολιτισμική-κοινωνική προσφορά της Ανατολικής Ορθόδοξης του Χριστού Εκκλησίας στην παραμεθόρια νησιωτική περιοχή της Δωδεκανήσου, μέσω της εξειδικευμένης -έστω καθυστερημένης- τυπικής αναγνώρισής της ως νομικής προσωπικότητας δημοσίου δικαίου, θα επιτευχθεί η πλήρης αποκατάσταση ενός «δικαιϊκού αυτονόητου».

Είναι ξεκάθαρο, ότι οι εν Δωδεκανήσω Εκκλησιαστικές Επαρχίες του Οικουμενικού Πατριαρχείου επιβάλλεται αυτονόητα, να έχουν την ενδεδειγμένη εκείνη νομική και λειτουργική θωράκιση και ειδική αντιμετώπιση που θα είναι ικανή να κατοχυρώνει προς αυτές το από Σύνταγμα προνόμιο της ομοταξίας, ως αυτοδιοικούμενες δηλαδή, από την Πολιτεία, οντότητες που υπάγονται σε διοικητικό και λειτουργικό καθεστώς συγκροτούμενο από Κανόνες που θεσπίζει η Αγία και Ιερά Σύνοδος του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

8. Επίλογος.

Με όλα τα παραπάνω καθίσταται σαφές, σε γενικότερο πλαίσιο, πως η συζήτηση γύρω από το θέμα της διάκρισης κράτους-εκκλησίας τόσο σε συνταγματικό όσο και σε κοινωνικό-πολιτικό επίπεδο είναι ένα ευαίσθητο και πολύπλευρο ζήτημα. Η κάθε προσέγγιση έχει διαστάσεις που ακόμα και μια αναθεώρηση του Συντάγματος πρέπει να σταθμίσει και να λάβει υπόψη της, τόσο τα όρια στα οποία μπορεί να κινηθεί όσο και τις επιπτώσεις που μπορεί να διαμορφωθούν.

Η Εκκλησία της Ελλάδας, με την κατά το Σύνταγμα σχέση της νόμω κρατούσης πολιτείας και την πολιτειοκρατική δομή από την οποία διέπεται, έχει καταστεί στην ουσία «γρανάζι» του κρατικού μηχανισμού, ώστε μπορεί μεν να φαίνεται ως περισσότερο «παρεμβατική» στο κρατικό γίνεσθαι, ωστόσο βρίσκεται κάτω από τον απόλυτο έλεγχο της Πολιτείας με συνεχή αναφορά προς αυτήν.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο από την άλλη, ως αυτόνομος διεθνούς διάστασης θεσμός που συμβάλλεται συνταγματικά με τη μορφή συμφωνιών-ομοταξίας με το Κράτος, χρήζει λεπτής και ειδικής μεταχείρισης. Ειδικότερα, στις μέρες μας, λόγω των περίπλοκων διεθνών και διμερών συσχετισμών που έχει να αντιμετωπίσει, πρέπει και του οφείλεται να τύχει στο εσωτερικό της χώρας της δέουσας νομικής συνδρομής και στήριξης για την ανάδειξη του κύρους του, όπως εν προκειμένω ως προς τη δεσμευτικότητα των πράξεών του και τη συναλλαγή του με την ελληνική Πολιτεία, ως ισότιμο συμβαλλόμενο μέρος. Στο πλαίσιο αυτό εξάλλου, εντάσσονται και τα ζητήματα των νομοθετικών και κανονιστικών κενών στις Επαρχίες του στη Δωδεκάνησο.

Σε κάθε περίπτωση, η Εκκλησία ως οργανισμός-θεσμός με επιρροή και αντίκτυπο στον κοινωνικό, πολιτιστικό, εθνικό και οικονομικό ιστό της χώρας, πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα σημαντικός παράγοντας που επιβάλλεται να αξιοποιηθεί από την Πολιτεία θετικά, με δυναμικό επανακαθορισμό του σύγχρονου ρόλου της με όρους διαφάνειας, νομιμότητας και χρηστής διοίκησης, όπως επιβάλλει ένα σύγχρονο κράτος δικαίου, ειδικά σε περιστάσεις δημοσιονομικής και «κοινωνικής» ύφεσης,

αποστασιοποιημένα και πέρα από εκάστοτε ιδεολογικές-«εύκολες» προσεγγίσεις αλλά και πελατειακές πρακτικές δεξαμενής ψήφων του κυρίαρχου λαού. Η εκκλησία θεσμικά και λειτουργικά σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να συμπληρώσει ή να θεραπεύσει, όπως από πολλούς επιφανειακά υποστηρίζεται, τη συνταγματική επιταγή του κράτους, ως «κοινωνικού κράτους», ούτε μπορεί απλοϊκά να εξισωθεί με μία μη κυβερνητική φιλανθρωπική ένωση. Απαιτείται ωστόσο, με βάση τις ιστορικές καταβολές της και την αντίστοιχη σύγχρονη νομική θεμελίωση, να διαδραματίσει έναν πολυδιάστατο και αποτελεσματικό ρόλο με αυθύπαρκτη δράση, έχοντας ως άξονα την εξυπηρέτηση του γενικού συμφέροντος του κοινωνικού συνόλου.